

բուն եկեղեցականաց կիցնայ ազգային դաստիարակութեան վրայ աշխատելու պարտքը եւ հոգը: Մենք եւս լաւ գիտենք այն խնդիրն ու վէճը որ եւրոպայի լուսաւորեալ ազգաց մէջ քսան տարիէ մը ի վեր ելած է, եւ մինչեւ ցայժմ չէ լուծուած, թէ արդեօք տղայոց կրթութիւնը *գիտուն աշխարհականաց* ձեռքովը տալու է թէ *գիտուն եկեղեցականաց*: Բայց այս եւս գիտենք որ եւրոպացւոց խօսքը որ եւ իցէ եկեղեցականաց համար չէ, այլ միայն Յիսուսեան կրօնաւորաց (ճիզվիթներուն) եւ անոնց ոճոյն հետեւող եկեղեցականաց համար է: Արդ ինչպէս կրնայ յարմարիլ այն խօսքը մեր ազգին, մինչդեռ ամէնքս ալ կրգանգատինք, կափսոսանք, կցաւինք թէ գիտուն եկեղեցականներ շատ չունինք որ գիտուն ժողովուրդներ ալ ունենայինք:

Կերելնայ թէ ամենեւին չեն գիտեր կամ չեն յիշեր այդ բողոքներն որ եւրոպայի ամենայն քաղաքակիրթ ազգաց լուսաւորութեանը առաջին պատճառ եկեղեցականներն եղած են. նոքա հիմներ են գրեթէ բոլոր երեւելի ուսումնարաններն ու համալսարանները, եւ նոքա ձեւացուցեր են առաջին անուանի ձեւմարանները: Յետոյ նոցա աշխարհական աշակերտներն եղեր են անոնք որ համալսարաններուն մէջ գիտուն վարժապետներ եւ ձեւմարաններուն մէջ իմաստուն անդամներ եղած են: Արդ ինչէն յայտնի է այդ եկեղեցականաց վարժապետութենէն վախճողին՝ թէ մեր ազգը այն ամենայն ազգերուն բռնած ճամբէն տարբեր ճամբով կրնայ լուսաւորուիլ: Ուրիշ բան կ'իկնէր՝ եթէ ըսէր թէ մեր եկեղեցականները բաւական գիտութիւն չունին.

այն ատեն մենք չէինք ըսեր թէ ափսոս որ աշխարհականաց մէջ ալ սակաւաւոր են ճշմարիտ գիտունները, այլ միայն մեր փափաքը կ'յայտնէինք թէ ուրեմն աշխատելու է որ գիտուն եկեղեցականները աւելի շատնան այսուհետեւ մէջերնիս:

Ասով կ'իմացուի թէ ինչ է մեր կարծիքը այն խնդրոյն վրայ թէ արդեօք ուսումն ու կրթութիւնը որ տեսակ մարդկանց ձեռքովը պիտի տրուի տղայոց: Տղայոց կրթութիւն տուող մարդը պիտի լինի բարեբարոյ, բարեկիրթ, բարեպաշտ, քաղաքավար, խոհեմ եւ գիտուն. այսպիսի մարդիկ գտիր ինձի, գիտցիր որ ամենեւին չենք հարցընէր թէ անոնք եկեղեցական են թէ աշխարհական. ամենայն ծնողաց կ'բարոզենք եւ կ'աջակցենք որ իրենց որդիքը յանձնեն համարձակ անոնց ձեռքը, եւ գիտնան որ յիրաւի գիտուն եւ իմաստուն զաւակներ կ'ունենան: Իսկ եթէ եկեղեցականներուն վարժապետութենէն փախչող ու փախցընող ազգասէրները՝ հանեն մեր դիմացը չարաբարոյ, անկիրթ, ամբարիշտ, անխոհեմ եւ անկարգ մարդիկ, մենք կ'ըփախչինք ու կ'ըզգուշանանք անոցմէ՝ թէ եւ գիտնանք որ աշխարհիս ամէն տեսակ գիտութիւններն ունին, եւ ծնողաց եւս համարձակ կ'ըսենք թէ լաւ է որ ձեր տղաքը առանց ուսման մնան՝ քան թէ այնպիսի անզգամաց աշակերտ լինին՝ ի վնաս անձանց եւ այլոց եւ ազգիս մերում առհասարակ:

Յաջորդ թերթերուն մէջ կ'տեսնենք թէ ազգային ուսումն ու կրթութիւնը ինչ կ'երպով պիտի տրուի տղայոց, եւ ինչ տեսակ դպրոցներու մէջ:

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ՊԱՏԿԵՐ

Մեր ազգին մէջ ասէնով էի մարդ կար պատկերէ հասկըցող, վասն զի կարդալ գրել զիսցողն ալ էի եր. ուսի զարմանք չէ որ *Եղանակ Բիզանդեան* անունով գրոյկներուն նշանակը հարկ համարէր եր, ասկեց Բառասուն տարի առաջ, իր գրուածքին հակասք դրած պատկերին բացատրութիւնը եւս տալ. զարմանք չէ որ գրոց մէջի գրեթէ ասէն պատկերներուն

տակն ալ հարկ կ'իկնէր մէկ երկու տող խօսքով մեկնութիւն մը դնել: Մեզի այնպէս կ'երեւնայ քե այժմ ազգերնչս գեթ այնչափ վարժեր է գիրք կարդալու որ մէկ պատկեր մը նշանաւ ալ խորհրդաւոր լինի՝ անոր նիւթ նշանակութիւնը հասկըցողներ շատ պիտի զրսնուին: Ինչէն է արդեօք որ ամսագրոյս կողմին վրա՛ն տպուած փոքրիկ պատկերին այնպիսի մեկնութիւններ

տուէր են ուսանի որ բուն նշանակութենէն շատ հեռու են. յալամայ զգիտութենէն քէ ի կամաւոր . . . : — Թողունք առ այժմ այս շարժառիւն քննութիւնն ու այս տեղը նախ պատկերին նիւթ բացատրութիւնը դրնենք՝ ստիպուելով ի խնդրոյ բարեւեր բարեկամաց:

Պատկերին մեջտեղի տեսարանը Հայաստանն է՝ հանդերձ Մասիս լեռովը, ջրհեղեղին փառումը ջրերովը, ծիրաւի գոտիովն ու ի սապանն վերադարձող աղաւնիովը: Նշարանին երկու փուլը *երկու* հրեշտակ կեցած է. — երկու միայն, եւ ոչ քէ *չորս*. — աջ կողմինն է *հոգի զիտութեան*, որ ձեռքի ջանովը լոյս կուտայ Հայաստանին. իսկ ձախ կողմինը *հոգի ներշնչականութեան*, որ ձեռքի փնտրին ձայնովը ի սեր եւ ի միաբանութիւն կյոռդորէ Հայաստանի որդիքը: Իսկ այն տեսարանին ստորոք անշուք պատկեր մը մեջ ամփոփուած շորս գիրք, — որ շորս ծանօթ վարդապետաց անուններուն զլիսաստուերն են, — զայս միայն կրնանակեն քէ սոքա շորսը խօսք դրէր են միաբան ի միասին աշխատելու Աստուծով ձեռքերէնն եկածին ջափ՝ որ Հայաստանի լուսաւորութիւնը անշուք մնայ եւ ազգասիրութիւնը անսլակաս:

Այս է ահա այն խորհրդաւոր պատկերին մի միայն ուղիղ եւ հարազատ միտքը: Եւ սակայն այն շորս գրէր (որ արդէն շատ նախանձոտ աշխատ նշեղութիւն կուտան) ուսանց աշխին զարկէր են՝ իբրեւ սնապարծութեան նշան: Մենք յուսանք քէ մեր բարեւեր եւ ուղղադատ եղբայրները շէն խաբուիք այնպիսի զրպարտութենէ՝ երբոր զիտան մեզի պէս քէ այն խօսքերը տարածողները որոնք են: Աստուծոյ զլիսաստուալէս երկու տեսակ անձինք են. մէկ մը՝ այլ եւ այլ երկիրներու կաթոլիկ եւ բողոքական Հայերէն ուսանք, որք հաւատարմապէս արհամարհողք եւ անտեղիք են մեր եկեղեցւոյն եւ ազգին, ուսի եւ սոցա օգտին համար աշխատողաց. մէկմ՝ ալ նոքա որ իրենց նախանձուն եւ ուրիշ կիրքերուն դրդամբ, կամ քէ առաջիններուն զրգուրեամբ, կրնային որ շորս վարդապետաց միաբանութիւնը փակեն եւ անոնց աշխատութիւնը փնտրեն: Բայց քէ առաջինները եւ քէ երկրորդ դասու պարտաւարները պէտք է զիտան, քէ այն նշանի խնամարտեան ջանք որ *զիտութեան հոգին* բռներ է Հայաստանի վերայ, արքայ Հօրն մեզոյ Գրիգորի Լուսաւորչին վառածն է, զոր եւ անոր հարազատ որդիքն ու բոռուն-

քր եւ արժանիքի յաջորդները միշտ վառ պահելու աշխատեւ եւ յաջողք են Աստուծով. ի զուր կաշխատին իրենք այն ջանք մարելու անցընելու զանազան լուցանող խօսքերով:

Ջան զոր Աստուած յուցանէ՝

Մարդոյ փշմամբ չանցանէ:

Իսկ շորք վարդապետաց միաբանութիւնը անփակելի եղած է մինչեւ ցայժմ եւ անփակելի պիտի մնայ Աստուծոյ ողորմութեամբ, որովհետեւ Քրիստոսի Տեսուն մեզոյ խաղաղաստ սիրոյն վրայ հաստատուած է. ի զուր կաշխատին նախանձոտները. «Երբ ի մարդկանն իցէ խորհուրդդ այդ կամ զորձ, փակեցիք. ապա քէ ոչ, ոչ կարեն փակել զդա»:

Թերեւս զնոյնն ուսանք որ այս խօսքերն ալ սնապարծութիւն համարին: Բայց ուրիշներէն այն աստիճանի անձնութեան պահանջողները բոլ յիշեն որ այն վարդապետներ իրենց գործերովը, մանաւանդ քէ փառածներովը ի սոս եղբայր, բաւական ցուցցին մինչեւ ցայժմ որ մեքերինն դրէր են որ կարենան ըսել մինչեւ վերջը քէ «Ծառայք անպիտան եմք. զոր պարտաւոր առնել՝ արարաւ . . . Ոչ երբ մեք, այլ շնորհն Աստուծոյ որ ընդ մեզ»:

Խօսքերնիս վերջացրենք մէկ խորհրդածութեամբ մը միայն, որ մեր ազգակից եղբայր ուրիշ շատ զրպարտութեանց դէմ ալ բերեւ զգուշաւորութեան խրատ մը լինի այս առիթով: Ազգիս լուրքներէն բաժնուած ժողովուրդներէն ուսանք, տեսնելով այս տարիներս շորս վարդապետաց անձնաւորութեան աշխատութիւնները յօգուտ ազգին, կհամարձակին ըսելու մերոնց՝ յիշալի ծաղրելի *անձնապարծութեամբ*. «Գնացե՛ք աղօթք ըրե՛ք «Միտքարեան միաբանութեան որ ձեզի այնպիսի «վարդապետներ պատրաստեց»: Այս սնապարծութեան դէմ գեղեցիկ պատասխաններ շատ տեսնենք եւ կր տեսնենք միշտ մերոնցմէ. բայց մեզի ամենէն գեղեցիկը այս երեւցաւ որ հանճարեղ աշխատականին մէկը տուէր է. «Մենք աղօթք կրնենք աստուածային Նա- «խախնամութեան եւ փառք կուտանք իրեն» որ ազգես «բաժնուած եւ օտարացած Միտքարեանց մեջ եւս «պաներ է փանի մը ոչ աննշան անձինք՝ որ ոչ մինչեւ «ի սպառ կրկնեցին ծուր Բանալուն կեղծաւորութեան «եւ կեղծ ազգասիրութեան»: